

Znajomość wielorakiej dawnej terminologii i określeń właściwych żydowskiej grupie etnicznej ma duże znaczenie przy tego rodzaju badaniach. Trzeba tu podkreślić, że Autor nie tylko się w niej doskonale orientuje, lecz co ważniejsze — starannie ją przytacza i komentuje. Dla czytelnika jednak nie związanego z dawnym prawem niektóre wywody byłyby bardziej zrozumiałe, gdyby Autor wyjaśnił też takie techniczne terminy jak. np. instygator, szarwarki czy grzywna.

Książkę wzbogacają wyciągi z najdawniejszych źródeł dokumentarnych i kronikarskich, ryciny obronnych synagog i inne. Praca jest zaopatrzona w obszerny indeks osób i nazw geograficznych. W sumie jest to pozycja ciekawa, informuje rzetelnie o sprawach, które nie były dotąd szczegółowo znane polskiemu czytelnikowi.

PIOTR JUREK (Wrocław)

Wacław H u b a, *Własność nieruchoma w miastach rządowych w okresie Królestwa Kongresowego (1815 - 1866)*, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, seria E, nr 12, Warszawa—Poznań 1978, ss. 124.

Praca Wacława Huby na temat własności nieruchomości w miastach rządowych doby Królestwa Kongresowego jest kolejną próbą rozwikłania nader złożonych problemów własnościowych na terenie miast polskich w XIX w. Zakres przedmiotowy pracy obejmuje, jak to wskazuje tytuł, jedynie miasta rządowe, Autor bowiem uważa, że problemy miast prywatnych (opracowywane już częściowo przez ośrodek lubelski) miały nieco inny charakter. Drugim istotnym ograniczeniem jest objęcie badaniami tylko miast województwa płockiego (potem guberni płockiej). Należy jednak przypuszczać, (sądzi tak również Autor pracy), że przedstawiona problematyka kształtowała się dość podobnie i w miastach innych województw, dlatego niektóre tezy Autora mogą mieć charakter ogólny. Potwierdzeniem tego założenia jest praca W. Cwika o pozostałościach feudalnych w miastach rządowych Małopolski, w której autor przedstawił podobny katalog problemów¹.

Zakres czasowy książki obejmuje okres do 1866 r., tj. do wydania ukazu carskiego o likwidacji stosunków dominialnych w miastach. Przyjęcie takiej daty granicznej łączy się z ogólnym celem pracy, którym jest ukazanie procesu zmian i znoszenia pozostałości feudalnych w miastach rządowych.

W poszczególnych rozdziałach pracy Autor omawia sytuację gospodarczą i społeczną miast rządowych województwa płockiego, następnie przedstawia czynniki określające charakter własności miejskiej, analizując stanowiska władz i urzędów Królestwa, a także przepisy prawne dotyczące interesującego zagadnienia, wreszcie omawia ograniczenia dotyczące własności w miastach. Rozdział IV poświęcony jest walce miast o uzyskanie pełnej własności kapitalistycznej, w ostatnim zaś Autor dokonuje podsumowania swych ustaleń i prezentuje charakterystykę dwóch podstawowych jego zdaniem typów własności w miastach: pełnej i niepełnej.

Szczególne interesujący jest rozdział II pracy, a zwłaszcza przedstawienie poglądów sądów jako władz hipotecznych, które konsekwentnie, jak wynika z ustaleń Autora, stały na stanowisku, że „mieszkańcy miast są właścicielami posiadanych dziedzicznie nieruchomości” (s. 49). Jest to cenna konstatacja, zwłaszcza w zestawieniu z opinią wyrażoną w pracy J. Mazurkiewicza i W. Cwika o własności w miastach prywatnych Lubelszczyzny, w której obaj ci autorzy zdają się sugerować

¹ W. Cwik, *Pozostałości feudalne w miastach rządowych małopolskich terenów Królestwa Polskiego (1815 - 1866)*, Lublin 1968.

odmienne zdanie, oparte zresztą na przebadanych źródłach lubelskich². Poglądy sądów pozostawały w związku ze stanowiskiem komisji rządowych, przede wszystkim Komisji Przychodów i Skarbu, która — jak podaje W. Huba — usiłowała stosować przepisy kodeksu Napoleona w taki sposób, aby całe miasto traktować jako przedmiot własności Skarbu, z zaprzeczeniem praw własnościowych poszczególnych mieszczan. Odmienne stanowisko zajmowały z kolei lokalne władze administracyjne, które brały w obronę właścicieli użytkowych. Cenne wydaje się także przypomnienie stanowiska nauki prawa w omawianej kwestii. Natomiast zbyt dużą rolę w negowaniu praw mieszczan W. Huba przypisuje Prokuratorii Generalnej, gdy tymczasem była ona jedynie wykonawczynią poleceń komisji rządowych.

Zaletą przedstawianej książki jest bogata dokumentacja źródłowa. Podstawę opracowania stanowią akta hipoteczne wszystkich miast rządowych woj. płockiego (było ich 30). Autor zrealizował tutaj dawne postulaty J. Mazurkiewicza, który wielokrotnie wskazywał na przydatność badania tego typu źródeł przy studiowaniu zagadnienia własności w miastach³. Oprócz ksiąg wieczystych, zakładanych w wykonaniu prawa z 1818 i 1825 r., ważnym źródłem omawianej pracy są akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, dotyczące miast rządowych.

Ponieważ W. Huba oparł się w swych wywodach głównie na źródłach hipotecznych, charakterystyka np. postawy urzędów Królestwa wobec zagadnienia własności ograniczyła się do przedstawienia stosunku danego urzędu do wpisów hipotecznych w hipotece gubernialnej i powiatowej (okręgowej), przez co problem własności w miastach sprowadzony został tylko do rozważania zakresu *dominium directum* i *utile*. Natomiast Autor pozostawił niemal zupełnie na uboczu ważną kwestię rozróżnienia własności prywatnej w miastach od własności publicznej miasta jako gminy.

W. Huba wspomina o tym rozróżnieniu dopiero w rozdz. V, cytując fragmenty dzieła J. K. Wołowskiego⁴ i innych autorów, nie znalazło ono jednak zastosowania w całych wcześniejszych rozważaniach. Nawiasem mówiąc twierdzenie Autora (s. 94) jakoby w postanowieniu królewskim z 29 IX/11 X 1816 r. o utworzeniu Prokuratorii Generalnej miasta nie zostały wymienione jako „obiekty własności publicznej”, nie odpowiada prawdzie. W art. 9 tego postanowienia pod lit. k wyraźnie wspomniano o gminach miast, których Prokuratoria obowiązana była bronić⁵.

Nierozróżnianie tych dwóch rodzajów własności może prowadzić czasami do nieporozumień. I tak na s. 57-58 Autor, omawiając wpływ orzecznictwa sądowego na ocenę charakteru własności w miastach, stwierdził, że spory prowadzone przez miasta przeciwko Skarbowi rozstrzygały komisje rządowe w myśl postanowienia namiestnika z 18 VII 1818 i dlatego nie można w tych sprawach śledzić stanowiska sądów. W tym miejscu konieczne jednak byłoby wyjaśnienie, że taka droga rozstrzygania sporów dotyczyła tylko własności publicznej, a więc tam, gdzie miasto występowało jako gmina. Ponieważ wcześniej Autor nie wspomina o tego rodzaju własności, a już w następnym akapicie powraca do własności prywatnej, rozważając stanowisko Senatu w kwestii własności podzielonej — sprawa nie jest jasna. Odczuwa się także brak wspomnianego rozróżnienia w punkcie omawiającym procesy miast ze Skarbem o zniesienie ciężarów dominialnych i ograniczeń własności; Autor

² J. Mazurkiewicz, W. Cwik, *Własność w miastach prywatnych Lubelszczyzny doby Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1809-1866*, Annales UMCS, sec. G. t. IV, 1957 zwłaszcza s. 63-66.

³ Por. np. J. Mazurkiewicz, *Uwagi o roli ksiąg i akt hipoteki polskiej z 1818 i 1825 r.*, CPH, t. V (1953).

⁴ Chodzi o pracę J. K. Wołowskiego, *Kurs kodeksu cywilnego*, Warszawa 1868.

⁵ Dz. Pr. Król. Pol., t. II, s. 122.

wspomina jednocześnie o sporach gmin miejskich i prywatnych mieszczan, podczas gdy droga postępowania w obu tych przypadkach była odmienna.

Warto także przypomnieć, że nie było wcale jasności co do tego, co stanowiło przedmiot własności publicznej w miastach. W. Huba przytoczył we wspomnianym rozdz. V rozmaite próby definicji majątku gminnego, ale należy pamiętać, że żadna z nich nie była obowiązująca, a praktyka (choćby w świetle działalności Prokuraturii Generalnej) wskazuje, że istniały w tej materii niemałe rozbieżności.

Mimo wspomnianych zastrzeżeń praca Wacława Huby jest niewątpliwie cennym uzupełnieniem badań prowadzonych od dawna przez ośrodek lubelski (Zakład Historii Państwa i Prawa UMCS), poszerza naszą orientację w zakresie problemów własności w miastach Królestwa, wprowadza do obiegu naukowego nowe, ważne źródła archiwalne. Jednocześnie jest jeszcze jednym dowodem istnienia pilnej potrzeby opracowania zagadnienia charakteru własności publicznej w dobie Królestwa Kongresowego.

MAREK WĄSOWICZ (Warszawa)

Barbara Sobolewska, Marek Sobolewski, *Myśl polityczna XIX i XX w. Liberalizm*, Warszawa 1978, PWN, ss. 601.

Autorzy krakowscy byli szczególnie legitymowani do wydania omawianej antologii tekstów poświęconych liberalizmowi — z jednej strony ze względu na ich zainteresowania naukowe i głęboką znajomość liberalizmu, dokumentowaną także na łamach „Czasopisma Prawno-Historycznego”¹, z drugiej zaś ze względu na posiadane doświadczenie w tego typu pracy edytorskiej². Nie budzi też najmniejszych wątpliwości potrzeba udostępnienia polskiemu czytelnikowi źródeł, praktycznie nieosiągalnych i niezmiernie rzadko tłumaczonych na rodzimy język. Monotematyczność dzieła jest także jego wielką zaletą: umożliwia poznanie zasadniczych idei liberalnych przy jednoczesnym ukazaniu związków między konkretną sytuacją społeczno-polityczną danego kraju na określonym etapie historycznego rozwoju a zróżnicowaniem treści liberalizmu, pozwala też śledzić jego ewolucję. Sądzę, że tego typu wydawnictwa lepiej spełniają swoją rolę, niż wydawnictwa prezentujące myśl polityczną „w ogóle”, takie, które operują tylko ramami chronologii³. Jest to książka dla profesjonalistów, znakomita pomoc dla prowadzących seminaria, ale także rzecz dla czytelnika-amatora, który może sobie wyrobić pogląd na temat liberalizmu dzięki tej lekturze.

Autorzy programowo ograniczyli się do przedstawienia liberalizmu politycznego, prezentując wyłącznie idee liberalne dotyczące jednostki i społeczeństwa, państwa i prawa, i rezygnując z zamieszczania tekstów ilustrujących liberalną myśl ekonomiczną. Założenie to jest całkowicie uzasadnione, i to nie tylko prozaicznymi

¹ Por. poświęcony m. in. współczesnemu liberalizmowi art. M. Sobolewskiego, *Historia współczesnych doktryn politycznych*, CPH, t. XXV, z. 1, 1973, a także B. Sobolewskiej, *Tocqueville wśród moralistów politycznych Francji pierwszej połowy XIX w.*, tamże, t. XIX, z. 1, 1970. B. Sobolewska jest także autorką pracy *Idea wolności w doktrynie politycznej liberalizmu arystokratycznego we Francji w latach 1814 - 1848*, Kraków 1976 (nie publikowanej).

² Por. *Historia doktryn politycznych XIX i XX wieku. Zbiór tekstów*. Opracowanie zespołowe pod red. M. Sobolewskiego, UJ, Kraków 1974, ss. 436.

³ Takich tekstów wydaje się wiele także za granicą, por. np. G. Picon, *Panorama myśli współczesnej*, Paryż 1960, Libella. U nas znany jest wybór *Historia doktryn politycznych. Materiały źródłowe*. Wyboru dokonali A. Reiss, F. Ryszką, A. Szczesiński, Warszawa 1972, PWN, ss. 436.